

6.1.2

ELS PLANS ESPECIALS DE PROTECCIÓ I ELS INVENTARIS I CATALEGS DE MASIES. UNA EINA PER PRESERVAR EL NOSTRE PASSAT

JOAN CLOSA PUJABET

Arquitecte

Cap de Servei de Patrimoni Arquitectònic Local. Diputació de Barcelona

closapi@diba.cat

Resum

El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona acaba de celebrar el seu centenari d'activitat. Des de la seva creació, l'any 1914, ha treballat en la catalogació monumental.

Actualment, els plans especials de protecció i els inventaris que redacta són una eina bàsica per preservar el nostre passat rural per mitjà de la normativa urbanística de qualsevol municipi.

L'objectiu d'aquests documents és identificar, documentar i fer propostes de protecció i d'ús de les masies, entre altres edificacions, així com els béns arqueològics, ambientals i paisatgístics, i fer-ne una diagnosi exhaustiva perquè l'Ajuntament disposi d'una nova eina de gestió que permeti protegir el seu patrimoni arquitectònic i difondre'l.

El document recull els elements organitzats per categories segons el tipus de bé. Suposa la confecció de fitxes individualitzades per a cadascun dels elements, però també respecte a conjunts arquitectònics, que a la vegada també poden ser béns arqueològics i paleontològics, així com ambientals i paisatgístics. Aquests documents contenen, també, cartografia històrica i planimetria aixecada per al treball, a més de l'estudi del paisatge.

Aquests documents els redacten equips pluridisciplinaris amb una metodologia de treball que garanteix el rigor científic en el coneixement objectiu de les masies i el seu territori.

Resumen.

El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona, acaba de celebrar su centenario de actividad. Desde su creación, en 1914, ha trabajado en la catalogación monumental.

Actualmente, los Planes Especiales de Protección y los inventarios que redacta son una herramienta básica para la preservación de nuestro pasado rural, desde la normativa urbanística de cualquier municipio.

El objetivo de estos documentos es identificar, do-

documentar y hacer propuestas de protección y de uso de las masías, entre otras edificaciones, así como los bienes arqueológicos, ambientales y paisajísticos, haciendo de ellos un diagnóstico exhaustivo para que el Ayuntamiento disponga de una nueva herramienta de gestión que permita la protección de su patrimonio arquitectónico, al mismo tiempo que difundirlo.

El documento recoge los elementos organizados por categorías según el tipo de bien. Supone la confección de fichas individualizadas para cada uno de los elementos, pero también respecto a conjuntos arquitectónicos, que a su vez también pueden ser bienes arqueológicos y paleontológicos, así como ambientales y paisajísticos. Estos documentos contienen también cartografía histórica y planimetría levantada para el trabajo, además del estudio del paisaje.

Estos documentos los redactan equipos pluridisciplinarios, con una metodología de trabajo que garantiza el rigor científico en el conocimiento objetivo de las masías y su territorio.

Abstract.

The Local Architectural Heritage Service, has just celebrated its centennial activity. Since its creation in 1914, has worked in the monumental catalogs.

Currently, the special protection plans and inventories are drawn to a basic tool for the preservation of our rural past, from any town planning regulations.

The purpose of these documents is to identify, document and make recommendations for the protection and use of houses, among other buildings, as well as archaeological goods, environmental and landscape, making it a thorough diagnosis so that the City has a new management tool that allows protection of its architectural heritage, while spread.

The document includes items organized by categories according to the type of good. It means making chips for each element, but also with respect to architectural, which in turn can also be an archaeological and paleontological good, as well as environmental and landscape good. These documents contain the historical cartography, in addition to the landscape study.

These documents drafted in multidisciplinary teams, with a methodology that ensures scientific rigor in objective knowledge of the houses and their territory.

La catalogació de monuments i el Servei de Patrimoni Arquitectònic Local

El Servei de Patrimoni Arquitectònic Local de la Diputació de Barcelona va néixer l'any 1914 de la mà d'Enric Prat de la Riba amb el nom de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments. Des de l'any 1986, rep el nom que co-

neixem avui.

El president de la Diputació, Enric Prat de la Riba, va fer una consulta, l'any 1914, a l'Institut d'Estudis Catalans, respecte dels procediments que calia adoptar per exercir a Catalunya una actuació referent a la conservació i catalogació de monuments. La Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans va redactar i aprovar una memòria, que va lliurar al ja president de la Mancomunitat.

En aquesta memòria de l'organització del que seria el futur servei, ja es diferenciava un apartat de "Catalogació", amb la finalitat de:

- Facilitar els estudis historicoarqueològics.
- Preparar les lleis protectores per evitar l'exportació.
- Publicar amb reproduccions gràfiques l'inventari de l'art català.

Com a conseqüència d'aquesta memòria, la Diputació de Barcelona va crear l'any 1914 el Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, com a servei de la corporació provincial lligat a la Secció Històrico-Arqueològica de l'Institut d'Estudis Catalans. El fet que existís la Mancomunitat, propicià que el Servei creat per la Diputació abastés amb les seves actuacions tot l'àmbit català.

L'any 1915, l'arquitecte Jeroni Martorell i Terrats, guanyà el concurs oposició de cap de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments, i en la memòria del seu concurs Martorell dedicà un capítol a la catalogació. Segons Martorell, l'objecte de la catalogació és doble: d'ordre científic i d'ordre fiscal. El primer, tal com diu ell, "per constituir una guia segura, un arxiu de dades fidedignes valiosíssim per als estudiosos" acompanyat sempre per una fotografia, i el segon "constitueix el millor registre de les obres d'art existents". En la memòria, continua amb la descripció de les tasques de catalogació que es concreten en el buidatge dels llibres i publicacions de tota mena de contingut aprofitable, obtenció d'informació de totes les col·leccions fotogràfiques existents per formar la base de l'inventari, la realització de viatges d'exploració als llocs més desconeguts i on existeixin objectes d'importància excepcional, poc estudiats, i finalment els aixecaments de plànols dels monuments no estudiats arquitectònicament encara.

L'inventari del Servei, doncs, s'inicià amb els fons propis de l'Institut d'Estudis Catalans enriquits amb materials elaborats o recollits pel Servei.

L'any 1923 s'havien classificat 12.000 fitxes, que comprenien temes d'arquitectura, mobiliari, arts aplicades, orfebreria, teixits i brodats, entre d'altres.

L'any 1934, el nombre de fitxes gràfiques era de 34.660.

Així, doncs, des dels inicis de Servei de Catalogació i Conservació de Monuments i fins a la mort de Jeroni Mar-

torrell l'any 1951, s'havien realitzat 48.250 fitxes del catàleg.

Les fitxes d'aquest catàleg no es consideraven mai tancades i s'anaven completant amb el pas dels anys.

Des de l'any 1954 fins a l'any 1978, va ser director del Servei el també arquitecte Camil Pallàs Arisa, que va continuar la tasca de completament de les fitxes del catàleg al llarg d'aquest temps.

L'any 1966, el Servei va iniciar la confecció del Catàleg Monumental de la Província de Barcelona. L'objectiu final era la publicació d'aquest catàleg, havent actualitzat les fitxes existents, que, reunides en diversos volums havien de recollir "en forma sistemática y pormenorizada, toda la riqueza histórico-artística [...] desde el punto de vista arquitectónico, pictórico, escultórico, arqueológico e, incluso paisatgístico".

Així, doncs, es va passar de les 50.000 fitxes dels anys cinquanta a més de 67.000 l'any 1975. Aquestes fitxes es van completar en aquesta etapa amb un fitxer adicional de documentació escrita i bibliogràfica de cada monument, catalogada per municipis.

Camil Pallàs va deixar el Servei l'any 1978.

No va ser fins l'any 1981 quan es va convocar de nou la plaça de cap, a la qual va accedir l'arquitecte Antoni González Moreno-Navarro.

Ja en el període democràtic, i amb la nova visió municipalista de la Diputació de Barcelona, les fitxes quedaren com a arxiu d'un llegat anterior, i es va donar més èmfasi a les eines que els ajuntaments com a ens locals al que va adreçada l'ajuda de la Diputació, podien disposar i necessitar per a la gestió del seu patrimoni arquitectònic.

En aquest marc, l'any 1989, des del ja Servei de Patrimoni Arquitectònic Local, es va iniciar la redacció de l'Inventari d'immobles d'interès arquitectònic de propietat municipal, amb un total de 2.000 fitxes que abastava tota la província. El contingut d'aquestes fitxes va ser l'inici del contingut dels posteriors inventaris.

A partir de l'any 1994, i seguint aquesta línia encetada en l'inventari d'immobles d'interès arquitectònic de propietat municipal, es van començar a redactar inventaris del patrimoni històric, arquitectònic i ambiental d'abast municipal o supramunicipal, en alguns casos seguits dels corresponents catàlegs i plans especials.

Els plans especials i catàlegs de masies

1.Objectius dels plans especials

El Pla especial i catàleg de masies (o PEM) és un document normatiu que, per mitjà de fitxes detallades, ofereix protecció física i determina els mecanismes d'intervenció a totes les masies i cases rurals seleccionades.

Disposar d'un PEM dóna seguretat jurídica per clarificar el ventall d'usos admesos per a cadascuna de les

edificacions catalogades i permet disposar de condicions d'ordenació concretes amb una tramitació reglada.

Els PEM s'ajusten a les determinacions de la legislació urbanística vigent, tal com preveuen els articles 47.3, 50 i 67, del Decret legislatiu 1/2010, de 3 d'agost, pel qual s'aprova el Text refós de la Llei d'urbanisme, modificat per la Llei 3/2012, del 22 de febrer, de modificació del Text refós de la Llei d'urbanisme (en endavant LUC) i l'article 55 del Decret 305/2006, de 18 de juliol, pel qual s'aprova el Reglament de la Llei d'urbanisme.

2. Mètode de treball

La metodologia de treball preveu la confecció d'un catàleg sense límits cronològics ni estilístics, amb inclusió de les diverses tipologies d'edificació, àrees urbanes i rurals d'interès ambiental i àrees arqueològiques.

El àmbits d'anàlisi per a la selecció dels elements que cal incloure al catàleg són l'urbanístic, l'arquitectònic, l'històric, l'artístic, l'arqueològic i l'ambiental.

Aquesta metodologia es divideix en dues fases diferents, que al final convergeixen en el coneixement del patrimoni i amb la valoració de les proteccions que determina el pla. Aquestes tres fases són les següents:

2.1. Treball de camp

El treball de camp el du a terme sempre tot l'equip redactor del document, i en primer lloc es tracta de fer un recorregut pel territori objecte de l'estudi, observació organolèptica de cadascun dels elements, la descripció dels elements en el context i individualment per tot l'equip redactor, l'anàlisi de la informació existent (planimetries històriques, altres figures de planejament, estudis sectorials, etc.), fotografia de cadascun dels elements i aixecament de croquis, si s'escau, d'aquells elements que per ajudar a la seva descripció sigui necessari.

2.2. Recerca documental

La recerca documental és la recollida de documentació sistemàtica d'arxius i biblioteques que aporten dades sobre els elements que s'estan catalogant. D'altra banda, és molt important la recollida de la informació prèvia dels elements, com són altres inventaris i catàlegs existents. També és molt important la recollida de la documentació de context a què estan subjectes les edificacions que es catalogant, com són el planejament general del municipi i el sectorial existent. També cal recollir allò que ens indica la carta arqueològica, i tenir coneixement dels diversos jaciments arqueològics i actuacions arqueològiques que s'hagin realitzat en el municipi.

A l'últim, i no menys important, hi ha la recollida de la història oral que es du a terme durant el treball de camp i que aporta dades no escrites però que poden ser transcendents.

2.3. Procés participatiu

És molt important en aquest tipus de treball donar la possibilitat de participar a la ciutadania, no en definir els criteris de selecció, sinó en poder crear un flux d'informació entre els seus dipositaris que són els propietaris i l'equip de treball.

Igualment s'han de convocar reunions periòdiques amb l'Ajuntament i amb els consells assessors com ara comissions de patrimoni municipal, centres d'estudis, etc.

3. Classificació dels elements i criteris de selecció i valoració

Els elements es classifiquen en funció de diversos valors, que, sense que en prevalgui cap per damunt de l'altre, es tenen en compte en cadascun dels elements que cal catalogar. Aquests valors són:

3.1. Valors arquitectònics

S'entén que un edifici té valor arquitectònic quan el seu conjunt o algun dels seus elements arquitectònics, formals o constructius destaquen en relació amb el moment de la construcció.

Aquest valors, legalment han de recollir-se en el Catàleg i Pla Especial del Patrimoni Històric, Arquitectònic i Ambiental, però entenem que s'han de singularitzar i explicitar-ne el valor en el Pla Especial de Masies. (Llei 9/93 de patrimoni cultural català).

En aquest apartat tindrem en compte les tipologies d'edificacions, els elements singulars i els sistemes, tècniques i materials constructius.

3.2. Valors històrics o arqueològics

S'entén que un edifici té valor històric quan s'hi detecten elements que evidencien o permeten deduir que és anterior a l'explosió i expansió urbana de mitjan segle passat, i han mantingut el vincle amb l'activitat agrícola i la vida rural.

També s'inclouen els edificis dels quals es té coneixement que tenen un llegat arqueològic determinat, o bé s'intueix que el poden tenir dels estudis realitzats. (Llei 9/93 de patrimoni cultural català).

3.3. Valors artístics

S'entén que un edifici, a més d'un valor històric, té un valor que es pot associar a un corrent estilístic determinat, i s'hi detecten elements que evidencien o permeten deduir que és fruit d'una època que ha pogut tenir una relació amb el desenvolupament rural del territori. (Llei 9/93 de patrimoni cultural català).

3.4. Valors mediambientals i paisatgístics

S'entén que un edifici té valor mediambiental quan la seva preservació permet garantir les condicions ambientals del

seu entorn pròxim i del rodal en general (usos agraris).

S'entén que un edifici té valor paisatgístic quan la seva presència en el paisatge esdevé un referent imprescindible per reconèixer aquest en el seu conjunt. (Llei 8/2005, de protecció, gestió i ordenació del paisatge).

3.5. Valor socials

S'entén que un edifici té valor social quan està vinculat a alguna funció o activitat que la societat necessita i el seu emplaçament en el rodal esdevé imprescindible. En aquest grup hi trobem des d'habitatges vinculats a explotacions ramaderes fins a activitats d'educació en el lleure.

4. Equip de treball

Seguint la metodologia de treball del Servei de Patrimoni Arquitectònic Local per a la restauració monumental, mètode SCCM, publicat l'any 1996, en qualsevol intervenció en un edifici patrimonial hi ha de participar un equip multidisciplinari, que, sota la direcció col·legiada de l'arquitecte, es pugui valorar l'element objecte de la intervenció des de totes les vessants des de les quals entenem un element arquitectònic des del Servei. Aquestes vessants són l'arquitectura, la històrica i la social. En el cas del planejament, s'hi afegeix la paisatgística, en tant que la protecció implica un entorn i un ambient en la major part de vegades.

D'aquesta manera, l'equip redactor del Pla Especial és liderat per un arquitecte, com a document urbanístic, però l'acompanya l'historiador, l'arqueòleg i el tècnic en medi ambient o biòleg. El treball s'elabora conjuntament ja des d'un inici, i el treball de camp es realitza conjuntament, ja que la mirada polièdrica és enriquidora al mateix temps.

Procés de treball

El treball queda inicialment sintetitzat en un quadre resum, en què d'una manera breu s'especifiquen les dades bàsiques de cadascun dels elements que s'han de catalogar: lloc, denominació, època, proteccions existents, autor, fotografia, protecció proposada, etc. Aquest quadre resum, que ja disposa d'un nombre ordinal, serveix com a punt de partida per iniciar el treball de catalogació pròpiament dit, i a partir d'aquest quadre, en què, segons cada cas, es socialitza o es realitza la participació, s'inicia el procés de definició de cadascuna de les fitxes del catàleg, convenientment justificades, seguint els criteris anteriorment explicats i també les directrius de redacció de i protecció d'elements catalogats del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya.

A manera d'epíleg

Josep Pla en el llibre *La costa Brava* escrivia:

“Tamariu era, fa trenta anys, un paradís remot. Vivien a la platja vint o trenta persones. Hi havien dues o tres taver-

nes. Els diumenges baixaven a la platja els caçadors i els aficionats a la pesca de Palafrugell. [...] Els caçadors —que si convenia portaven amb ells una fura— mataven pel camí tres o quatre conills, uns ocells o una o dues perdius. Els pescadors havien anat per marisc o treien un peix. Aplegats els fruits de la terra i de la mar, el cuiner elaborava un arròs gros i un plat de complement. Després el cafè, amb la copa i el puro de ral. [...] Cap al tard s'iniciava el retorn, amb els gossos escanyolits per davant i la fura —amb els seus ulls de foc— gratant el cuiró del sarró. [...] Tamariu quedava en repòs i la nit queia sobre la platja solitària, mentre a les tavernes s'encenia la llepada blavosa del carbur. Fins al diumenge següent la pau era absoluta; la llunyania total”.

Darrere d'aquesta descripció del genial cronista, d'aquesta correlació de fets aparentment sense subjectivitat afegides, d'aquesta narració, clara, precisa i sòbria, hi ha quelcom més que això.

Està ple de sensacions, de sentiments, d'imatges que ens passen per la nostra ment.

Aquesta descripció podria ser la d'un lloc guardat dins la nostra memòria.

Crec que els objectius d'un pla especial i catàleg de masies, així com els de protecció de patrimoni, tenen molt a veure amb la prosa d'aquest fragment. Més enllà del rigor en el coneixement científic i en la definició de cadascun dels elements, han de ser capaços d'aglutinar els sentiments que la gent que viu en el territori senten envers cadascun dels seus racons i el significat que hi tenen envers.

Bibliografia

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. ÀREA DE COOPERACIÓ. SERVEI DE PATRIMONI ARQUITECTÒNIC LOCAL, GONZÁLEZ MORENO-NAVARRO, A. (dir.); LACUESTA, R. (1999). “Memòria SPAL 1993-1998. La restauració objectiva. Mètode SCCM de restauració monumental”. *Diputació de Barcelona i Institut d'Edicions*.

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE TERRITORI I SOSTENIBILITAT. DEPARTAMENT DE CULTURA (2013). “Directrius de contingut per als catàlegs de béns protegits i plans especials de protecció”. Document en pdf.

PLA, J. (2009). *La Costa Brava*. Grup 62 (La Butxaca).